

جغرافیا و روابط انسانی، بهار ۱۴۰۲، دوره ۵، شماره ۴، صص ۷۱۴-۷۰۶

واکاوی زیرساخت‌ها توسعه گردشگری در استان کردستان

چنور محمدی*^۱، اسماعیل جهانی دولت‌آباد^۲

^۱- دانشجوی دکتری دانشگاه محقق اردبیلی، دانشکده علوم اجتماعی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری،

اردبیل، ایران، chnour.mohammadi@uma.ac.ir

^۲- دانشیار دانشگاه محقق اردبیلی، دانشکده علوم اجتماعی، گروه تاریخ و جامعه‌شناسی، اردبیل، ایران،

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۰۴

چکیده

برای توسعه‌ی موفق گردشگری، وجود زیرساخت‌های مناسب ضروری است به ویژه برای کشورها و مناطق کمتر توسعه‌یافته که اغلب زیرساخت‌های محدودی دارند، وجود و گسترش آن، عاملی حیاتی به شمار می‌رود. کردستان به علت دارا بودن شرایط مساعد اقلیمی و زیست‌محیطی، از دوران پیش از تاریخ، به عنوان یکی از استقرارگاه‌های بشری مورد توجه بوده و نتایج حاصل از کاوش‌های علمی باستان‌شناسی در مکان‌های باستانی حاکی از این مطلب است. در کردستان حدود هزار و دویست و سی و چهار اثر باستانی، شناسایی شده که پانصد اثر از آن‌ها در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است. علاوه بر جاذبه‌های تاریخی، کردستان به لحاظ گردشگری خرید و اکوتوریسم و ویژگی‌های فرهنگی و فولکلوریک قابلیت منحصر به فردی دارد. هدف پژوهش حاضر واکاوی زیرساخت‌ها توسعه گردشگری در استان کردستان می‌باشد. برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز از روش اسنادی و کتابخانه‌ای (مرکز آمار ایران و سالنامه آماری استان کردستان) همچنین از تکنیک آراس جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شده است، نتایج نشان‌دهنده این است، تنها دو شهرستان بیجار و قروه برخوردار هستند و بقیه شهرستان‌ها (دهگلان، سروآباد، بانه، دیواندره، کامیاران، سنندج، سقز و مریوان) نسبتاً برخوردار هستند.

واژه‌گان کلیدی: زیرساخت، توسعه گردشگری، استان کردستان

مقدمه

رشد آهسته اقتصادی در اکثر کشورهای در حال توسعه روند نزولی تولید را به دنبال داشته است. رشد اقتصادی می‌تواند منافع زیادی به همراه داشته باشد و به همین دلیل تمام اقتصادها توسعه اقتصادی را یکی از اهداف اصلی خود قرار می‌دهند. دستیابی به رشد اقتصادی بالا و پایدار نیازمند شناخت عوامل مؤثر بر آن است در میان عوامل مختلف مؤثر بر رشد و توسعه اقتصادی کشورها صنعت گردشگری یکی از عواملی است که گسترش آن با توجه به اثرات زیست محیطی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مختلفی که دارد، موفقیت‌های قابل ملاحظه‌ای را برای برخی کشورها به دنبال داشته است (حسنوند و خدایانه، ۱۳۹۳: ۸۸). گردشگری یکی از پویاترین فعالیت‌های اقتصادی عصر حاضر است که نقش مهمی در توسعه‌ی پایدار محلی ایفا می‌کند (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۳۴)، در سالیان اخیر صنعت گردشگری بدل به یکی از بزرگترین بخش‌های اقتصادی جهان شده است، به گونه‌ای که در سال ۲۰۱۵، بیش از ۱۱۸۶ میلیون گردشگر بین‌المللی در سطح جهان به سفر پرداخته‌اند که درآمدی در حدود ۱۲۶۰ میلیارد دلار را ایجاد نموده است. بر اساس آمار ارائه شده در سال ۲۰۱۵، سهم صنعت گردشگری در تولید ناخالص داخلی جهانی ۱۰ درصد، صادرات جهانی کل ۷ درصد و میزان اشتغال ایجاد شده در سطح جهان، ۱ شغل از هر ۱۱ شغل برآورد شده است (دلشاد و همکاران، ۱۳۹۶: ۷۴). به طوری که امروزه از گردشگری به عنوان یکی از عوامل مهم توسعه اقتصادی، اجتماعی و رفاهی مناطق مختلف (شهر یا روستا) یاد می‌کنند و به همین خاطر مسئولان امور گردشگری و شهری با روستایی در پی ارتقاء و گسترش آن بر آمده‌اند. لیکن این ارتقاء و گسترش خود مستلزم ایجاد شرایط ویژه ساختاری، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی است. تنها پیشینه کهن منطقه مورد نظر، میراث گرانبهای تاریخی و فرهنگی، اماکن فرهنگی و سرگرمی فراوان و نظایر این‌ها برای موفقیت هر منطقه در توسعه گردشگری آن کافی نمی‌باشد بلکه نیازمند وجود زیرساخت‌های مناسب و مدیریت عاقلانه و مدبرانه در عرصه‌های سیاسی، فرهنگی - اجتماعی و ... است. به عبارت دیگر، منطقه مورد نظر نیاز به مدیریت آگاه، سازش‌پذیر با معیارهای جهانی و با خبر از ساز و کار و ویژگی‌های روحی و خلقی گردشگران و خواست‌های آنان دارد. دومین شرط برای تضمین موفقیت سیاست توسعه گردشگری تنسيق و آمایش جاذبه‌ها و ایجاد تسهیلات و امکاناتی است که دسترسی به جاذبه‌ها را بیش از آسان می‌سازد (چم سورکی، ۱۳۹۵: ۳۸). برای توسعه‌ی موفق گردشگری، وجود زیرساخت‌های مناسب ضروری است و به ویژه برای کشورها و مناطق کمتر توسعه‌یافته که اغلب زیرساخت‌های محدودی دارند، وجود و گسترش آن، عاملی حیاتی به شمار می‌رود (Inskip, 1991: 119). با شناخت زیرساخت‌ها و رتبه‌بندی آن‌ها در سطح نواحی می‌توان مدیریت بهتری بر گردشگران داشت. بنابراین، هماهنگی بین تعداد گردشگران و ظرفیت فضاهای گردشگری به خصوص زیرساخت‌ها بسیار ضروری است. اگر چه صنعت گردشگری دارای مزایای بسیاری است، اما ورود گردشگر به یک منطقه یا ناحیه بدون توجه به ظرفیت‌ها و کشش موجود، مشکلاتی مانند نابسامانی اجتماعی و اقتصادی،

شلوغی، تغییر هویت اجتماعی، برخوردهای نامناسب اجتماعی، آسیب رساندن به محیط زیست و عواملی از این قبیل را به دنبال خواهد داشت (شمس‌الدینی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲). با توجه به پتانسیل بالقوه صنعت گردشگری می‌توان امیدوار بود که با سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی در این صنعت کشور ایران می‌تواند به قطب بزرگ گردشگری در منطقه تبدیل شود. به نحوی که در میان‌مدت و بلندمدت، درآمدهای ارزی حاصل از آن به عنوان عاملی مؤثر در برون رفت از اقتصاد تک محصولی مطرح شود (مومنی و صالحیان و غلامی‌پور، ۱۳۹۰: ۳)، کردستان به علت دارا بودن شرایط مساعد اقلیمی و زیست‌محیطی، از دوران پیش از تاریخ، به عنوان یکی از استقرارگاه‌های بشری مورد توجه بوده و نتایج حاصل از کاوش‌های علمی باستان‌شناسی در مکان‌های باستانی حاکی از این مطلب است. در کردستان حدود هزار و دویست و سی و چهار اثر باستانی، شناسایی شده که پانصد اثر از آن‌ها در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است. علاوه بر جاذبه‌های تاریخی، کردستان به لحاظ گردشگری خرید و اکوتوریسم و ویژگی‌های فرهنگی و فولکلوریک قابلیت منحصر به فردی دارد. اما متأسفانه به دلایل مختلف، هنوز نتوانسته متناسب با قابلیت‌ها، از این منابع بهره‌برداری مناسب نماید (موحد و کهزادی، ۱۳۸۹: ۸۷)، با توجه به اهمیت زیرساخت‌ها در توسعه گردشگری، پژوهش حاضر به واکاوی زیرساخت‌های گردشگری در استان کردستان می‌پردازد.

پیشینه پژوهش

امروزه صنعت گردشگری در جهان توسعه فراوانی یافته است و بسیاری از کشورها از این ره‌یافت توانسته‌اند وضعیت خویش را تا حد در خور توجهی بهبود بخشیده (یاراحمدی و زلفی، ۱۴۰۰: ۱۴۴) و می‌تواند اثر مثبتی بر سایر بخش‌های کشور مانند کسب درآمد ارزی، افزایش درآمد ملی جامعه میزبان، افزایش درآمد دولت، افزایش سرمایه‌گذاری، افزایش اشتغال نیروی کار، توسعه تولید، فروش و گردش اقتصادی صنایع دستی داشته باشد و مهمتر از همه تغییر دید و نگرشی است که می‌تواند بر گردشگران در مورد آن کشور به وجود آورد (همتی، ۱۳۹۷: ۱۰۸). تحقیقاتی در این مورد صورت گرفته که چند نمونه از آن‌ها اشاره می‌شود:

شمس‌الدینی و همکاران ۱۳۹۵، به تحلیلی بر سطوح توسعه‌یافتگی زیرساخت‌های گردشگری در استان کرمانشاه با استفاده از مدل‌های ترکیبی پرداختند. در مجموع به لحاظ توسعه‌یافتگی در زیرساخت‌های گردشگری حدود ۲۱ درصد شهرستان‌های استان در سطوح بسیار برخوردار و برخوردار، ۳۶ درصد در سطح نسبتاً برخوردار، ۴۳ درصد در سطوح محروم و بسیار محروم واقع شده‌اند.

ملکی و همکاران ۱۳۹۶، به سنجش کارایی و رتبه‌بندی شاخص‌های طبیعی و زیرساخت‌های گردشگری در شهرستان-های استان ایلام با استفاده از تحلیل رگرسیونی و تحلیل سلسله مراتبی TOPSIS پرداختند. تحلیل یافته‌ها با مدل تاپسیس نشان می‌دهد شهرستان ایلام، بالاترین رتبه را از نظر شاخص‌های منتخب تحقیق دار است و شهرستان‌های،

آبدانان، ایوان، مهران، چرداول، دهلران، دره شهر، ملکشاهی، سیروان و بدره نیز به ترتیب رده‌های بعدی را به خود اختصاص داده‌اند.

صحنه و معماری ۱۳۹۶، به اولویت‌بندی امکانات توسعه گردشگری و توزیع فضایی آن در شهرستان‌های استان گلستان پرداختند. نتایج نشان می‌دهد که شهرستان‌های گرگان با ضریب امتیاز (۱۳) و گنبد کاووس با ضریب امتیاز (۱۱) از نظر برخورداری از شاخص‌های گردشگری از وضعیت مطلوبی برخوردارند و شهرستان‌های گمیشان با ضریب امتیاز (۱۱-) و مراوه تپه با ضریب امتیاز (۱۳-) در وضعیت محروم و ۱۰ شهرستان دیگر استان در وضعیت نیمه‌برخوردار قرار دارند.

کریمی قطب‌آبادی و همکاران ۱۳۹۸، به سطح‌بندی شهرستان‌های استان خراسان جنوبی در بهره‌مندی از زیرساخت‌ها و خدمات گردشگری با استفاده از مدل VIKOR پرداختند. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که در این استان ۲ شهرستان بیرجند و طبس به ترتیب ۰/۵ و ۰/۵۳۵ در رتبه‌های اول و دوم می‌باشند و ۱۱ شهرستان دیگر در سطح توسعه‌نیافته قرار دارند.

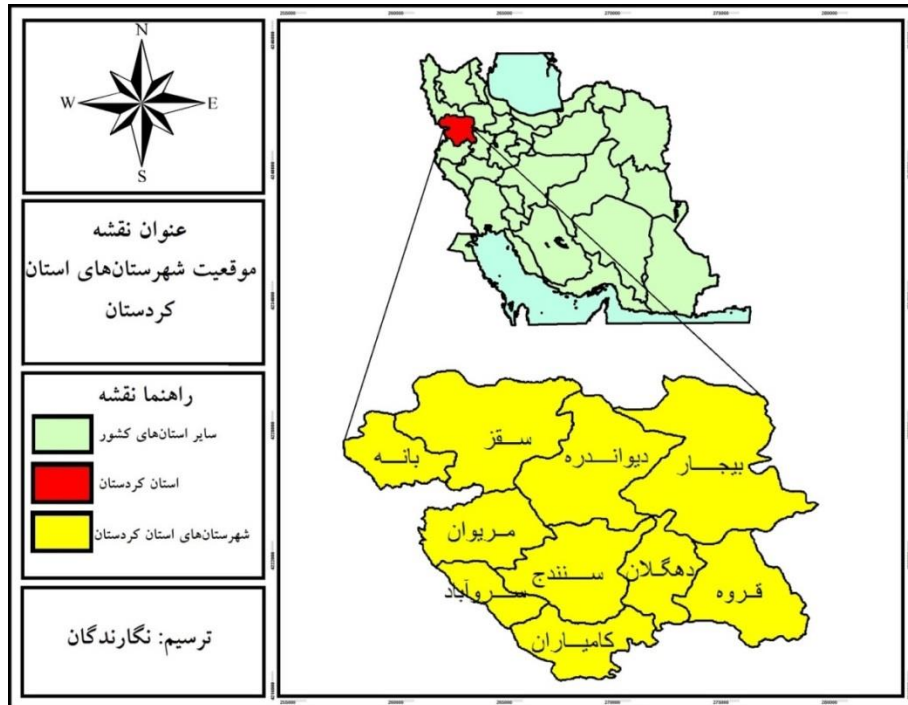
عزیزی و همکاران ۱۴۰۰، به تحلیل پراکنش فضایی خدمات زیرساختی عمومی و رفاهی گردشگری در ایران پرداختند. بر اساس یافته‌های پژوهش استان‌های کشور در ۵ گروه بسیار برخوردار تا سطح‌بندی زیرساخت‌های بسیار کم برخوردار از نظر تعداد و تنوع تأسیسات و زیرساخت‌های شبکه‌ای ارتباطی، سطح‌بندی عمومی گردشگری خدمات شدند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد دولت به عنوان سیاست‌گذار اصلی توسعه گردشگری در مقوله برنامه‌ریزی فضایی - کالبدی و رویکرد- آمایشی صنعت گردشگری در استان‌های کشور، موفق عمل نکرده است و نوعی توسعه نامتوازن آن را موجب شده است به طوری که تمرکز تأسیسات گردشگری در برخی استان‌ها و کمبود آن‌ها در برخی استان‌های دیگر کاملاً مشهود است از این‌رو، نیاز به خدمات مختلف حوزه گردشگری توزیع انواع تأسیسات و زیرساخت‌ها در استان‌ها برای تحت پوشش قرار دادن همه نوع نیاز گردشگران بسیار مهم و حیاتی می‌باشد.

حسام و همکاران ۱۴۰۰، به تحلیل فضایی زیرساخت‌های گردشگری در استان گیلان پرداختند، نتایج پژوهش حاکی از آن است که بر اساس میانگین نزدیک‌ترین همسایه، الگوی پراکنش رستوران‌ها، مجتمع‌های گردشگری هتل‌ها، هتل آپارتمان‌ها، اقامتگاه‌های بومگردی، مهمان‌پذیرها و کل زیرساخت‌های گردشگری استان گیلان به صورت خوشه‌ای بوده است. همچنین براساس تحلیل خوشه‌ای فضایی چند فاصله‌ای پراکنش، زیرساخت‌های گردشگری استان گیلان در مجموع دارای پراکنش خوشه‌ای هستند. همچنین توزیع بسیاری از زیرساخت‌ها در جهت شمال غربی - جنوب شرقی است. در مجموع نیاز به توسعه موزون‌تر زیرساخت‌های گردشگری استان گیلان کاملاً محسوس است که رسیدن به این امر، مستلزم برنامه‌ریزی بلندمدت و همچنین تبدیل منابع گردشگری استان به جاذبه است.

محدوده مورد مطالعه پژوهش

بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ استان کردستان دارای ۱۶۰۳۰۱۱ نفر جمعیت می‌باشد و با وسعت ۲۹۱۳۷ کیلومتر مربع به مرکز شهر سنندج در غرب ایران در مجاورت خاک عراق بین ۳۴ درجه و ۴۵ درجه و ۴۵ دقیقه تا ۳۶ درجه

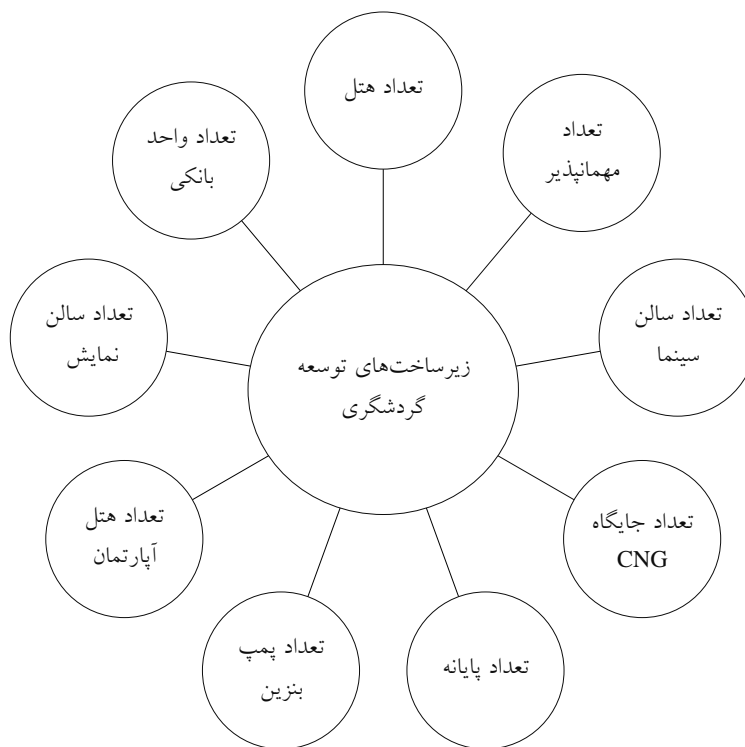
و ۲۸ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۳۴ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۴ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ قرار دارد از شمال به استان آذربایجان غربی و قسمتی از استان زنجان از جنوب به استان کرمانشاه از شرق به استان همدان و قسمتی دیگر از استان زنجان و از غرب با کشور عراق دارای مرز می‌باشد. استان کردستان از لحاظ تقسیمات کشوری دارای ۱۰ شهرستان، ۳۱ شهر، ۳۲ بخش و ۸۶ دهستان می‌باشد (سالنامه آماری سال ۱۳۹۷ استان کردستان) شکل (۱).

شکل ۱- موقعیت استان کردستان

روش تحقیق

روش این پژوهش بر اساس هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت توصیفی-تحلیلی می‌باشد پژوهش به دنبال این است که به واکاوی زیرساخت‌ها توسعه گردشگری در استان کردستان بپردازد. جامعه آماری پژوهش شهرستان‌های استان کردستان می‌باشند. برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز از روش اسنادی و کتابخانه‌ای (مرکز آمار ایران و سالنامه آماری سال ۱۳۹۷ استان کردستان) استفاده شده است شاخص‌های مورد بررسی پژوهش شکل (۲) پس از وزندهی با روش آنتروپی شانون با تکنیک ARAS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند، همچنین برای ترسیم نقشه‌ها از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) استفاده شده است.

شکل ۲- زیرساخت‌های توسعه گردشگری در استان کردستان

ترسیم: نویسندگان

یافته‌ها

روش آراس^۱ توسط زاوارسکاس و ترسکیس در سال ۲۰۱۰ در مقاله‌ای با عنوان یک روش جدید ارزیابی نرخ افزایشی در تصمیم‌گیری چند معیاره ارائه شده است. مسائل MCDM^۲ (تصمیم‌گیری چند معیاره) معمولی برای رتبه بندی تعداد محدودی از گزینه‌های تصمیم که هر کدام از آن‌ها باید به صورت همزمان بر اساس معیارهای متفاوت سنجیده شوند، بکار گرفته می‌شود. روش آراس، ارزش تابع مطلوبیت، یک گزینه شدنی را بر اساس مقادیر نسبی ارزش‌ها و اوزان شاخص‌ها در نظر گرفته شده در یک مسئله تعیین می‌کند (نعمتی کوتنایی و همکاران، ۱۴۰۰: ۹۱). جدول (۱) نشان می‌دهد، تنها دو شهرستان بیجار با مقدار ۱/۰۰۰ و قروه با مقدار ۰/۷۷۶ برخوردار هستند و بقیه شهرستان‌ها (دهگلان با مقدار ۰/۷۴۲، سروآباد با مقدار ۰/۷۲۱، بانه با مقدار ۰/۷۰۸، دیواندره با مقدار ۰/۶۹۴، کامیاران با مقدار ۰/۶۵۳، سنندج با مقدار ۰/۶۳۷، سقز با مقدار ۰/۵۵۲ و مریوان با مقدار ۰/۵۴۶) نسبتاً برخوردار هستند شکل (۳).

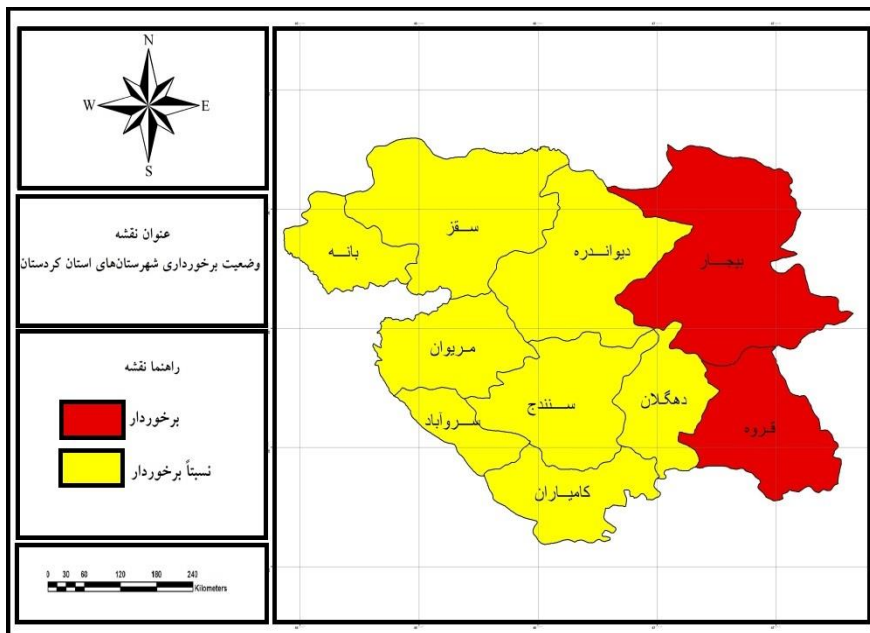
^۱ - ARAS

^۲ - Multi Criteria Decision Making

جدول ۱- سطح‌بندی شهرستان‌های استان کردستان بر اساس زیرساخت‌های توسعه گردشگری

شهرستان	میزان تکنیک ARAS	رتبه	وضعیت برخورداری
بیجار	۱/۰۰۰	۱	برخوردار
قروه	۰/۷۷۶	۲	برخوردار
دهگلان	۰/۷۴۲	۳	نسبتاً برخوردار
سروآباد	۰/۷۲۱	۴	نسبتاً برخوردار
بانه	۰/۷۰۸	۵	نسبتاً برخوردار
دیواندره	۰/۶۹۴	۶	نسبتاً برخوردار
کامیاران	۰/۶۵۳	۷	نسبتاً برخوردار
سنندج	۰/۶۳۷	۸	نسبتاً برخوردار
سقز	۰/۵۵۲	۹	نسبتاً برخوردار
مریوان	۰/۵۴۶	۱۰	نسبتاً برخوردار

منبع: محاسبات نویسندگان

شکل ۳- سطح‌بندی شهرستان‌های استان کردستان بر اساس زیرساخت‌های توسعه گردشگری

ترسیم: نویسندگان

بحث و نتیجه‌گیری

امروزه از گردشگری به عنوان یکی از عوامل مهم توسعه اقتصادی، اجتماعی و رفاهی مناطق مختلف یاد می‌کنند به همین خاطر مسئولان امور گردشگری و شهری با روستایی در پی ارتقاء و گسترش آن بر آمده‌اند. با شناخت

زیرساخت‌ها و رتبه‌بندی آن‌ها در سطح نواحی می‌توان مدیریت بهتری بر گردشگران داشت. بنابراین هدف اصلی این پژوهش واکاوی زیرساخت‌ها توسعه گردشگری در استان کردستان بردارد. اطلاعات مورد نیاز پژوهش از مرکز آمار ایران و سالنامه آمار استان کردستان جمع‌آوری شده‌اند. شاخص‌های پس از وزن‌دهی با روش آنتروپی شانون با تکنیک آراس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند، نتایج نشان می‌دهد، تنها دو شهرستان بیجار و قروه برخوردار هستند و بقیه شهرستان‌ها (دهگلان، سروآباد، بانه، دیواندره، کامیاران، سنندج، سقز و مریوان) نسبتاً برخوردار هستند. گردشگری یکی از پویاترین فعالیت‌های اقتصادی و یکی از عواملی است که گسترش آن با توجه به اثرات زیست محیطی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مختلفی که دارد، موفقیت‌های قابل ملاحظه‌ای را برای برخی کشورها به دنبال داشته است و نقش مهمی در توسعه پایدار محلی ایفا می‌کند، اگر چه صنعت گردشگری دارای مزایای بسیاری است، اما ورود گردشگر به یک منطقه یا ناحیه بدون توجه به ظرفیت‌ها و کشش موجود، مشکلاتی مانند نابسامانی اجتماعی و اقتصادی، شلوغی، تغییر هویت اجتماعی، برخوردهای نامناسب اجتماعی، آسیب رساندن به محیط زیست و عواملی از این قبیل را به دنبال خواهد داشت که همه این‌ها نشان دهنده این است گردشگری نیازمند توجه در همه ابعاد می‌باشد.

منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی؛ حافظ رضازاده، معصومه و دارائی، مرضیه (۱۳۹۳)، برنامه‌ریزی و مکان‌یابی بهینه تسهیلات زیرساخت‌های گردشگری شهری با استفاده از GIS موردشناسی شهر سمنان، فصلنامه جغرافیا و توسعه، دوره، ۱۲ شماره ۳۵، صص ۴۸-۳۳.
- چم سورکی، نظر (۱۳۹۵)، بررسی و تحلیل زیرساخت‌های گردشگری در شهرستان ایوان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی گردشگری منطقه‌ای راهنما دکتر معصومه جمشیدی، مؤسسه آموزش عالی باختر ایلام.
- حسونند، سمیه و خداپناه مسعود (۱۳۹۳)، تأثیر گردشگری بر رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه دو رویکرد پانل ایستا و پانل پویا، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، دوره ۲، شماره ۶، صص ۸۷-۱۰۲.
- دلشاد، علی؛ ابوهاشم آبادی، فرزانه و قاسمیان صاحبی، ایمن (۱۳۹۶)، اولویت‌بندی و تعیین روابط شاخص‌های سنجش پایداری توسعه گردشگری، فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، سال دوازدهم، شماره ۳۹، صص ۹۴-۷۳.
- حسام، مهدی؛ مومن، نرجس و سالم، مرضیه (۱۴۰۰)، تحلیل فضایی زیرساخت‌های گردشگری در استان گیلان، فصلنامه گردشگری و توسعه، سال دهم، شماره اول، ۲۸۵-۲۶۷.

- سالنامه آماری سال (۱۳۹۷)، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کردستان.
- شمس‌الدینی، علی؛ جمینی، داوود؛ جمشیدی، علیرضا و دهقان حسام‌پور، محمد (۱۳۹۵)، تحلیلی بر سطوح توسعه‌یافتگی زیرساخت‌های گردشگری در استان کرمانشاه با استفاده از مدل‌های ترکیبی، فضای گردشگری، سال پنجم، شماره ۱۸، صص ۲۰-۱.
- صحنه، بهمن و معماری، ابراهیم (۱۳۹۶)، اولویت‌بندی امکانات توسعه گردشگری و توزیع فضایی آن (نمونه موردی شهرستان‌های استان گلستان)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۷، شماره پیاپی ۲۶، صص ۲۴-۱۵.
- عزیزی، عذرا؛ عزیزپور، فرهاد، قاسمی وسمه جانی، ابوظالب و کریمی، بهرام (۱۴۰۰)، به تحلیل پراکنش فضایی خدمات زیرساختی عمومی و رفاهی گردشگری در ایران، فصلنامه برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، دوره ۱۰، شماره ۳۷، صص ۱۲۱-۹۹.
- کریمی قطب‌آبادی، فضل‌اله؛ ملکی، محمد امیر و ابوالحسنی، مهناز (۱۳۹۸)، سطح‌بندی شهرستان‌های استان خراسان جنوبی در بهره‌مندی از زیرساخت‌ها و خدمات گردشگری با استفاده از مدل VIKOR، فصلنامه علمی تخصصی پژوهش‌های گردشگری و توسعه پایدار، سال دوم، شماره ۴، صص ۵۶-۴۵.
- موحد، علی و کهزادی، سالار (۱۳۸۹)، تحلیل عوامل موثر بر توسعه گردشگری استان کردستان با استفاده از مدل SWOT، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال اول، شماره دوم، صص ۱۰۲-۸۵.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، سرشماری عمومی نفوس و مسکن.
- مومنی وصالیان، هوشنگ و غلامی‌پور، لیلا (۱۳۹۰)، تخمین تابع تقاضای گردشگری در استان‌های منتخب، فصلنامه اقتصاد مالی، دوره ۵، شماره ۱۴، صص ۱۶۵-۱۸۳.
- ملکی، سعید؛ پرویزیان، علیرضا و احمدی، هاجر (۱۳۹۶)، سنجش کارایی و رتبه‌بندی شاخص‌های طبیعی و زیرساخت‌های گردشگری در شهرستان‌های استان ایلام با استفاده از تحلیل رگرسیونی و تحلیل سلسله مراتبی TOPSIS، فصلنامه علمی ترویجی فرهنگ ایلام، دوره ۱۸، شماره ۵۴-۵۵، صص ۲۲-۷.
- نعمتی کوتنایی، ناهید؛ سرور، رحیم و اسدیان، فریده (۱۳۹۹)، اولویت‌بندی زمین‌های قهوه‌ای جهت بازآفرینی شهری پایدار مورد مطالعه محلات همجوار محور فدائیان اسلام منطقه ۱۶ (تهران)، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال هجدهم، شماره ۷۰، صص ۱۰۴-۸۵.
- همتی، سیما (۱۳۹۷)، نقش توانمندی‌ها و زیرساخت‌های گردشگری در توسعه گردشگری مدرن و پویایی اقتصادی با تأکید بر نقش متغیرهای سیستمی به ویژه هتل‌ها و اقامتگاه‌ها، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال دهم، شماره دوم، صص ۱۲۸-۱۰۷.
- یاراحمدی، حسین و زلفی، مهدی (۱۴۰۰)، بررسی سیر تحولات تاریخی شهر و بافت کهن کرمان از ساسانیان تا قاجاریه استراتژی توسعه گردشگری شهرستان نهاوند با استفاده از مدل SWOT، جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۴، شماره ۲، صص ۱۵۴-۱۴۳.